

2008 HACI BEKTAŞ-I VELÎ
800. Doğum Yılı Dönümü

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
ALEVÎ-BEKTAŞÎ
KÜLTÜRÜ

Editör
Ahmet Yaşar OCAK

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI

© T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
3232

KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ
477

ISBN: 978-975-17-3457-0

www.kulturturizm.gov.tr
e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr

Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü / Ed. Ahmet Yaşar Ocak.-
Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2009.

448 s.: rnk. res.; 31 cm.- (Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları; 3232.
Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü kültür eserleri dizisi; 477)
ISBN: 978-975-17-3457-0

I. Ocak, Ahmet Yaşar. II. k.a. III. Seriler.
297.62

FOTOĞRAFLAR

- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü (Murat Gülyaz) - Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi arşivi.
- Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Başkanlığı arşivi.
- Grafiker Grafik-Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. arşivi.

YAPIM

Fersa Matbaacılık Ltd. Şti.
Ostim 36. Sk. 5/C-D Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0.312.386 17 00
www.fersaofset.com

BİRİNCİ BASKI

2000 Adet

BASKI YERİ, TARİHİ

Ankara, 2009.

Alevî-Bektaşî Geleneğinde Musahiplik

Harun YILDIZ

Giriş

Arapça *sohbet* kökünden gelen *musahib* kelimesinden türetilen *musahiplik*, sözlük anlamı itibarıyla “arkadaşlık yapmak, eşlik etmek, refakat etmek” gibi anlamlara gelir. *Musahip* ise “sohbet arkadaşlığı eden, sohbeti güzel olan” demek olur. Alevî-Bektaşî geleneğinde musahiplik, “daha önce ıkrar vermiş olup kan bağı taşımayan evli iki kişinin eşleri ile birlikte, dedenin ve Alevî-Bektaşî topluluğunun önünde, “yol”un esaslarına uyacaklarına, Hakk’a yürüyünceye kadar kardeş kalacaklarına, birbirlerini koruyup kollayacaklarına, birlik ve beraberlik içinde yaşayacaklarına dair söz vermeleri olgusuna dayanan bir törenle kurulan manevi kardeşliği” ifade eder.

Temel bir Alevî kaynağı olan *Buyruk*taki ifadesiyle, “iki sofunun ve böylece iki ocağın kıyamete değin kardeşliğidir”. Bir yazarın ifadesiyle musahiplik, evlilik ya da soy ağacı dışında sanal olarak oluşturulan bir akrabalık olup, ülkemizdeki Alevî-Bektaşî çevrelerde yüzyıllardan beri yaşatılan günümüze gelen ve cemaat içinde önemli bir toplumsal dayanışma kurumudur. Musahipliğe, yolun gereği olduğu ve bu dünya hayatında insanlar arasında toplumsal dayanışmayı hedeflediği için *yol kardeşliği*; bu beraberliğin ölüncüye kadar sürmesi gerekliliği ve kişinin musahibine karşı öteki dünyada yaptıklarından sorumlu tutulacağına inanılmasından dolayı *ahiret/ahret kardeşliği*, *can kardeşliği* ve *kardeşlik tutma*; ayrıca ülkemiz dışında özellikle Bulgaristan Alevileri arasında *biraderlik* ve *kafadarlık* gibi isimler de verilir.

Ülkemizdeki Alevilerde çok önem verildiği görülen musahiplik kurumunun Bektaşîler içindeki *Babagân* kolunda uygulanmadığı görülmektedir. Ayrıca değişik Alevî-Bektaşî gruplarında musahipliğe ilişkin ritüellerde de bazı

farklı uygulamaların olduğu bilinmektedir. Örnek olarak, Tahtacılarla Orta ve Doğu Anadolu’daki Aleviler arasında musahipliğin uygulanışı noktasında bazı farklılıklar vardır. Bu kuruma ve işleyişine ilişkin ocaklar arasında da uygulama farklılıkları bulunmaktadır. Anadolu’daki Alevî ocakları içinde *Sıraçlar/Hubyar* ve *Anşabacılı* ocağı mensuplarında ise, musahiplik uygulaması yoktur.

Musahiplik, sosyal ve toplumsal köken olarak daha çok göçebe, yarı göçebe ya da toprağa yeni yerleştirilmiş topluluklara özgü geleneksel bir kurumdur. Bu durum, musahipliğin tarih boyunca yerleşik olan şehir topluluklarıyla iç içe yaşayan Bektaşîlerde yeterince niçin yer almadığını da bir miktar açıklamaktadır.

Musahipliğin Alevî-Bektaşî Geleneğindeki Önemi

Alevî-Bektaşî geleneğinde musahipliğe çok önem verilmiş olup âdeta öğretisinin temellerinden biri şeklinde kabul edilerek saygın bir kurum olarak kabul edilmiştir. Zira bu geleneğe önceleri musahibi olmayanın, yola giremediği ve ceme katılmadığı, musahip kurbânından da yiyemediği bilinmektedir. Ayrıca musahiplik ilişkisi, bir kere kurulduktan sonra bir daha geri dönüş mümkün değildir. Musahiplik, *Sıraçlar* ile *Babagân* kolu Bektaşîleri dışında Alevî zümreleri için son derece önemlidir; özellikle Tahtacılar geleneğinin temel unsurlarından birini oluşturur. Tahtacılar da bu yüzden belli bir yaşa gelmiş her inanç mensubu kendine bir musahip tutmakla yükümlüdür. Tahtacılar da musahiplik, âdeta olmazsa olmaz bir şeydir. Oysa Bektaşîlikte tarikata gönül veren her erkek ve kadının, evli ya da bekar her

Çiğdem

bireyin tek başına nasip alarak Bektaşî topluluğuna girebildiği gerçektir. Öte yandan Aleviler'deki durum, böyle olmayıp biraz daha farklıdır, zira Alevilerde hemen her şeyde olduğu gibi musahiplikte de önemli olan Alevî bir ana babadan doğmuş olma zorunluluğudur. Bu durumda musahip olmak için, genellikle evli olmak şartı vardır. Bektaşîlikteki tek tek "giriş, intisap" yerine, Alevîlikte

bu yüzden dört kişilik iki çiftin erkâna girmesi söz konusudur.

Geleneksel olarak Alevî toplumunun gerçek bir mensubu olabilmek ve toplum içerisinde sosyal bir mevki elde edebilmek için kişinin *musahipli* olması gerekir. Bu yüzden Alevilikte musahipsizlik olmaz, olmadığı gibi düşünülmez, musahipsiz bu yolda ikrar verilmez ve görgü cemi

yapılmaz. Çünkü geleneksel ifadesiyle Muhammed-Ali yoluna ve Alevî erkânına musahiple birlikte girilir. Tahtacılar da musahip olmadan yola ve erkâna girmek mümkün olmadığı gibi, Tahtacı topluluğu içerisinde bir statü ve konum sahibi olmak da mümkün değildir. Bu yüzden Tahtacılar, eş tutunmamış, musahibi olmamış kişilere "*bacağı açık*" demektedirler. Gerçi musahipli olmadan

önce de kişi, doğuştan Alevi topluluğunun mensubu kabul edilir. Fakat asıl mensubiyet, evlendikten ve kendilerine musahip olarak başka bir evli çift bulduktan sonra ortaya çıkmaktadır.

Musahiplik kurumu, Alevî-Bektaşî topluluğu içerisinde iki farklı ailenin birbiriyle kardeşlik tesis etmesini ifade etmekte olup bu şekilde hem inanç mensupları, hem de aileler arasında yardımlaşmayı sağlayarak sosyal dayanışmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede musahiplik, “sen”, “ben” gibi kimi zaman bencilliğe yol açan kavramları ortadan kaldırıp “biz” ilkesinin hayata canlı bir şekilde geçmesini sağlar. Bu haliyle musahiplik, Anadolu Aleviliği içerisinde dayanışma ve yardımlaşma ağını geliştirmek ve daha da güçlendirmek gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Tarih boyunca bu işlevini Alevî-Bektaşî toplulukları içerisinde başarıyla yerine getirdiğini, kurumun köklü yapısından hareketle söyleyebiliriz.

Alevî-Bektaşî geleneğinde musahip olma yükümlülüğü, yedi farzdan, yani yerine getirilmesi gereken yedi yükümlülükten biri olarak görülür. Şöyle ki Geleneksel Alevilikte *Dört Kapı-Kırk Makam* vardır. Bunlar, *Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat* kapılarıdır. Her kapının da, *on makam*'ı bulunmaktadır. Ayrıca topluluğun içindeki her birey, *üç sünnet ve yedi farz*'ı bilmek zorundadır. Üç sünnet, Yüce Allah'ı, Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi bilmektir. Öte yandan yedi farzdan ilki ise, kişinin bir musahibinin olmasıdır. Yedi farz denilen unsurlar da,

Alevilikte tarikat binasının temelini oluşturan yedi ayağı meydana getirir. Melikoff'un ifade ettiği gibi, Alevilikte bunlar yerine getirilmeden kişi, ceme giremez, musahip olmadan hiçbir toplantıya katılamaz. Ceme katılmayanın da sülükü gerçekleşmiş olmaz. Oysa her Alevi erkek ya da kadının, ergen yaşa geldiğinde sülükü girmiş olması gerekir. Bundan dolayı geleneksel Alevilikte herkesin bir musahibinin olmasına çok önem verilir.

Ayrıca musahiplik, kişiler arasında öylesine güçlü ve köklü bir bağ kurar ki, kişinin yaşamında bu olay, sadece bir kez gerçekleşir. Gerçekleştikten sonra bu antlaşmanın, ölüm, düşkünlük ve ayrılık gibi istisnai durumlarda bile bozulması halinde, yenilenmesi mümkün değildir. Bu yüzden Alevî-Bektaşî edebiyatı, musahipliğin önemini anlatan nefes ve deyişlerle doludur. Bunlardan biri *Hatayî* mahlasını kullanan Şâh İsmail (öl. 1524)'e ait olan şu dörtlük Alevî-Bektaşî çevrelerde sık sık okunur:

*Yol oğlundan bağçenizi sakınman
Yen yedinin yemişiniz koruman
Musahipsiz yedi adım yürümen
Musahibi olmayan anda yorulur*

Ayrıca yedi ulu ozandan biri olarak kabul edilen Pîr Sultan Abdal (16. yüzyıl), musahiplik için çok okunan şu deyişleri söylemektedir:

*Eğer farz içinde farzı sorarsan,
Yine farz içinde farzdır musahip
Dört kapıdan kırk makamdan ararsan*

*Yine farz içinde farzdır musahip
Musahipsiz kişi ceme gelür mü
Ettiği niyazlar kabul olur mu
Muhammed (Ali) yolundan derman bulur mu
Yine farz içinde farzdır musahip
Musahipsiz kişi ceme götürmen
Tecellisi bozuk Hakka yetürmen
Musahipsiz ile durup oturman
Yine farz içinde farzdır musahip
Farz Allah'tan kaldı, ya sünnet kimden
Musahibin işi daima sırdan
Musahipli kişi ol Şâh-ı Merdân
Yine farz içinde farzdır musahip
Pir Sultan Abdal'im ey kerem kâni
Yine sensin dü cihanın sultanı
Aşnani buldun musahibin hanı
Yine farz içinde farzdır musahip*

Musahipliğin Kökeni ve Tarihsel Temelleri

Musahiplik kurumunun kökeni ile ilgili olarak farklı yorumlar yapılmaktadır. Bu çerçevede daha çok sözlü kültüre dayanarak kimliklerini oluşturan Alevî-Bektaşiler ile bilimsel/akademik çevreler arasında farklı yaklaşımlar söz konusudur. Alevî-Bektaşî çevrelerde hâkim olan anlayışa göre bu gelenekle ilgili olarak, eski Türk inançlarından ziyade genellikle İslami birtakım temellendirmelerin yapıldığı görülmekte olup musahiplik, Hz. Peygamber döneminden kalma kutsal bir gelenek olarak kabul edilir. Bu çerçevede Hz. Muhammed'in arkadaşlarıyla birlikte 622 yılında Mekke'den Medine'ye yapmış olduğu hicretten hemen sonra, Medine'de Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin kardeş/musahip olmalarına ve dolayısıyla Medineliler (*Ensâr*) ile Mekkeliler (*Muhâcirîn*) arasında yapılan kardeşlik anlaşmasına dayandığı kabul edilir. Buna göre Hz. Muhammed, hicretten hemen sonra müminlerden kendilerine, ölene kadar bozulmaması şartıyla, bir kardeş tutmalarını istemiş ve kendisi de Hz. Ali'yi musahip olarak seçmiştir.

Alevî-Bektaşî çevrelerde yaygın olan inanç budur. Cumhuriyet döneminde yaşamış olup bu çevrelerde önemli bir kanaat önderi olarak kabul edilen Halil Öztoprak da bu görüşte olup ona göre musahiplik, Hz. Muhammed tarafından Mekkeliler'le Medinelileri kaynaştırmak amacıyla geliştirilmiştir. Bunun yanında Alevî-Bektaşî çev-

relerde Hz. Muhammed'in Mîraç dönüşünde *Kırklar Meclisi'*ne katıldıktan sonra arkadaşlarıyla görüşerek onlara "her iki kişi, birbirini kardeşliğe kabul etsin" dediğine ve birbirleriyle musahip olmalarını istediğine inanılır. Buna göre, arkasından kendisi de Hz. Ali ile musahip olmuştur. Ayrıca musahiplik, Hz. Peygamber'in Veda Haccı dönüşünde Gadir-i Hum mevkiinde yaptığı konuşmaya ve burada Hz. Ali'ye göstermiş olduğu yakın ilgiye de dayanır. Tüm bu görüşlerin ortak noktası, Hz. Muhammed ile Ali'nin kardeşliğidir ve sonuçta musahiplik, Hz. Muhammed ile Ali'nin kardeşliğinin bir simgesi olarak görülür.

Yine Alevî-Bektaşî çevrelerde kutsal bir kitap olarak görülen *Buyruk'*un ikinci başlığı, "*Peygamber ile Ali'nin Musahip Olması*" şeklindedir ve musahipliğin açık bir biçimde Hz. Muhammed ile Ali'den kaldığını, hatta daha öncelere çıkıp Hz. Adem ile Cebrail'e dayandığını, böylece evrenin oluşumuna kadar uzandığını ifade etmektedir. Bu inanışa göre gök ve yer yaratıldığı zaman Cebrail, Hz. Adem'in beline kuşak bağlayıp onunla kardeş olur. Diğer melekler de, bunu kutlamak için onlara helva ve ekme getirir. O sırada Havva, orada olmadığı için Adem, ona bir parça ayırır. Daha sonra Cebrail, aynı kardeşlik bağı Hz. Muhammed'le de kurarak ondan aynı bağı tüm insanlar arasında kurmasını ister. Bunun üzerine Hz. Muhammed, kendisine musahip olarak Ali'yi seçer. Aynı gömleği giyerek bir bedende iki baş gibi görünürler. Görüldüğü gibi, Alevî-Bektaşî geleneği içerisinde Hz. Muhammed ile Ali'nin kardeşliği kadar olmasa da, musahipliği Hz. Adem'e kadar götüren yaklaşım da kabul görülür.

*Buyruk'*ta konu, bugünkü Türkçe ile şu tafsilat ile anlatılır:

"Hz. Muhammed, Kırklar Cemi'ne katıldıktan sonra kalkıp evine döndü. Bütün sahabeler, Hz. Muhammed'in ziyaretine geldi. Sahabeler Hz. Muhammed'e:

'Ey Tanrı'nın Elçisi, Tanrı aşkına bize yüce Tanrı'nın söylediklerini anlat, biz de iştelim' dediler.

O zaman Hz. Muhammed onlara şöyle buyurdu:

'Ey müminler, Tanrı'nın sırrı hakikattir. Hakikat ise haklıyanındır. Gelin, hakikate tâlip olun ki, Tanrı'nın sırrına eresiniz' buyurdu.

Sahabeler:

'Hakikat nedir, ey Tanrı'nın Elçisi' diye sordular.

O zaman Hz. Peygamber bunlara şöyle karşılık verdi:

'Hakikat, dil ile ikrar, kalp ile tasdik etmektir. İnanıp iman getirmektir. Önce özünü, sonra toplumu sev. Dilini, cesedini sev. Kendini severek, gönüllü olarak bir pîre teslim et. Onun buyruklarına uy'.

O zaman sahabeler, Hz. Muhammed'e şöyle dediler:

'Ey Tanrı'nın Elçisi, biz hakikatu kabul etmeye geldik. Sen buyur, biz tatalım'.

Bu sırada Cebrail geldi:

'Ey Muhammed; Tanrı, Ali'yi vasiyet etmeni buyurdu' dedi.

Hz. Muhammed bundan kaçınmak istedi. Bunun üzerine Cebrail, yeniden geldi:

'Ey Muhammed! Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmek-ten niçin kaçınıyorsun?' diye sordu.

Hz. Muhammed:

'Ama minber yok' diye karşılık verdi.

Cebrail:

'Ey Muhammed! yüce Tanrı 'Ali'yi vasiyet eyle' diye buyurdu' dedi.

Hz. Peygamber, bundan kaçınmak istedi. Bunun üzerine Cebrail yeniden geldi. Hazretin ulu kapısına yükseldi. Şöyle dedi:

'Ey Muhammed! Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmek-ten niçin kaçınıyorsun?'

Peygamber (Tanrı'nın selamı üstünde olsun):

'Peki ama, minber yok' diye karşılık verdi.

Cebrail:

'Tanrı, deve palanından minber yapıp üzerine çıkıp vasiyet etmeni buyurdu' dedi.

Bunun üzerine, Hz. Peygamber işaret etti. İnananlar deve palanından minber düzdüler. Hz. Muhammed, o minberin üzerine çıktı. Önce güzel bir hutbe okudu. Sonra şunları söyledi:

'Ey Müminler, hakikat Şh-ı Merdân Ali hakkında geldi. Varın Hz. Ali'ye iradet getirin'.

Bunları söylerken Hz. Ali'nin elini tuttu. Onu da minber üzerine çıkardı. Kutsal elleri ile kuşağını açtı. Ali'yi bağına bastı ve gömleği içine çekti. İkisi bir gömleğe girdi. İkisi bir gömleğin yakasından baş gösterdi. İki baş bir gövde gözüktü ve Hz. Peygamber, Ali konusunda şü hadisi okudu:

'Senin kanın benim kanım, senin etin benim etim, senin vücudun benim vücudum, senin ruhun benim ruhum, senin canın benim canımdır'.

Olayı izleyen sahabeler, bu sözleri duyunca şaşırıldılar. Bunlardan biri hasetle şöyle sordu:

'Ey Tanrı'nın Elçisi, kutsal gömleğinizi çıkarın, bir de biz görelim!'

Bunun üzerine Hz. Peygamber, kutsal teninden gömleğini çıkardı. Tüm orada olanlar, Veli ile Nebi'nin iki cisimlerinin bir olmuş olduğunu gördüler.

'İnadık, ey Tanrı'nın elçisi' dediler.

Peygamber, kutsal gömleđini yeniden giydi. Bundan sonra Muhammed Mustafa şöyle buyurdu:

'Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır' deyip Hz. Ali'nin elini tuttu ve başparmağını başparmağına koydu ve kendisine vekil olması için kendi yerine dikti ve bu yeti okudu:

Ey Muhammed, şüphesiz sana baş eğerek ellerini vereler, Tanrı'ya baş eğip el vermiş sayılırlar. Tanrı'nın eli onların ellerinin üstindedir. Verdiđi bu sözden dönen, ancak kendi aleyhine dönmüş olur. Tanrı'ya verdiği sözü yerine getirene, Tanrı büyük ödül verecektir (Kur'an, Fetih, 48/10).

yeti okuduktan sonra, müminlerin en büyüğü Ali üzerine andın koşulları olarak bu dört hadisi okudu. Birinci: Et-ta'zim li-emrillah. İkinci: Eş-şefekat al halkil-

lah. Üçüncü: Ed-dünya ve emsahetuhu. Dördüncü: El-ahiratü şefaathühü.

Bundan sonra Emiru'l-Müminin Ali katında şu duayı okudu:

'Tanrım, ona bağlananlara yardım et ve onun düşmanlarına düşman ol! Ona yardım edenlere yardım et. Onunla uğraşanları zayıf kıl. Onu yüceltenleri yükselt. Onun kurtuluşunu çabuk kıl. Tüm çağlar boyunca ister insan, ister cinlerden olsun, ona karşı olanları mahvet. Şefaatlerini ona ve ona katılanlara, onun yandaşlarına bağışla! İyi insanlara, onlarla birlikte doğru yolu göster. Onların arasına kat. Kıyamet gününde müminleri onların katından ayırma. Kesindir ki, sen acıyan ve bağışlıyorsun. Acımanla müminleri koru!'

Bu duayı okuduktan sonra Hz. Peygamber, Hz. Ali'den kendi kutsal seccadesini getirmesini istedi, Hz. Ali, Peygamberin seccadesini getirdi. Hz. Muhammed, o minberden aşağı indi. Hz. Ali, minberaya Hz. Resül'ün

izniyle seccadeyi kibleye doğru serdi. Hz. Resül, kutsal kuşağını seccadenin üzerine bıraktı. Seccadenin üç adım uzaklaştı. Birinci adımı Tanrı'nın adını anarak, ikinci adımı Cebrail'in adını anarak üçüncü adımı kendi adını anarak attı.

Bunun üzerine Emiru'l-Müminin Ali, kuşağını seccadenin eteğine bıraktı. Kutsal incilerini o seccade üzerinde bıraktı. Hz. Resül, toplumuyla birlikte ayağa kalktı ve Resülullah, kuşağını seccade üstünden aldı. Şöylece söze başladı:

'Bu inciler tanesi, Cebrail Aleyhisselam'ın Miraç Gece-si'nde benim belime bağladığı kuşak. Beni Miraca davet ettikten sonra belime kuşattı. Ben de senin beline kuşatıyorum' dedi.

Kuşağı Ali'nin beline bağladı. Birinci düğümü, Tanrı'nın, ikinci düğümü Cebrail'in, üçüncü düğümü kendi adını anarak "Muhammed Resülullah" deyip düğdü. O sıkı bağın uçlarından birini sağ, birini sol yana soktu. Bunun üzerine şunu okudu:

Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlullah, Aliyyin Velîyyullah.

Ali kuşandıktan sonra Resûl Aleyhisselam oturdu. Ardından bütün sahabeler oturdu.

Sonra Hz. Resûl Aleyhisselam:

'Ey müminler' diye seslendi.

İnananlar bir an kulak kesildi. Hz. Resûl:

'Her iki kişi, birbirinizi kardeşliğe kabul edin' buyurdu.

O zaman, her inanan kendisine bir kardeş buldu. Her iki kişi, birbirini kardeşliğe kabul etti. Hz. Ali yalnız kaldı. O, müminlerin en büyüğü, ayağa kalktı:

'Ey Resûlullah, ben kiminle kardeş olayım?' dedi.

Resûl Aleyhisselam şöyle söyledi:

'Ey Ali, sen benim kardeşimsin. Tıpkı Musa ve Harun gibi. Bundan sonra sen de seni izleyenlerin ve müminlerin belini bağla!'

Bundan sonra, müminlerin en büyüğü, imamların en iyi bilenini, kutsal Ebu Tâlip oğlu Ali, Tanrı'nın keremi üstüne olsun, üç kişinin belini bağladı. Hz. Resûl katında; birinci Selman-ı Fârisî'nin, ikinci Kamber'in, üçüncü olarak da Süheyl'in kuşağını bağladı.

Müminler bu olayı kutlamak istediler. On bağ hurma getirdiler. Peksimet ve hurmayı yağ ile çengel eylediler. Hz. Ali, Hz. Resûlullah'ın önünde peksimet yağ ve hurmayı lokma yaptı. O lokmadan tüm müminlere sundu. (Bu lokmayı) Tanrı Hazretleri Şâh-ı Velâyet'in tâliplerine kısmet etti. Bir parça lokma arttı.

O sırada Hasan, Hüseyin ve Fâtumatü'z-Zehra, Medine'de bulunuyordu ve ondan sonra, bir içten gelen sevgi ve dört itikat ile imam pîr ve Şâh-ı Velâyet, İmam Hasan, İmam Hüseyin ve Fâtumatü'z-Zehra'ya o yiyecekten kısmet olmasını ikrar ettiler. (O artan lokmayı) bir kutu içine koydular ve Selman-ı Fârisî'ye verdiler. O, hanedanının hizmetkârı idi. Selman, kutuyu hiç yere koymasızın Medine'ye ulaştırdı. Orada sehpanın üzerine bıraktı.

Böylece o helvayı bir şehirden bir şehre gönderdiler. O lokma, Muhammed Mustafa Aleyhisselam'ın önünde olmuştu. Ehl-i Beyt'e gönderilmişti. Tarikat ehli şimdi de

öyle yaparlar. Sonuçta, tarikat içinde Şeyh Muhammed Mustafadır, nakip Emiru'l-Müminin Ali'dir.

Selman, onu Medine'ye getirdi. Sevgi belirtmek için soğular arasında lokma göndermek bu olaydan kaldı".

Buyruk, musahipliği Hz. Muhammed ile Ali'nin kardeşliği bağlamında ele alır. Bununla birlikte Alevî-Bektaşiler arasında bu kurumun, Allah tarafından emredildiğini düşünenler de vardır. Öyle ki Kur'an'daki bazı âyetlerin musahipliği emrettiğine inanılır. Örnek olarak "Ana babanın ve akrabaların bıraktıklarından her birine varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de hisselerini verin. Allah, her şeyi görmektedir" (Nisâ, 4/33) âyetinin musahiplikle ilgili olduğuna, özellikle âyetteki "yeminlerinizin bağladığı kimseler" ifadesiyle musahiplerin kastedildiğine inanılır. Yine aynı inanıştan hareketle, Allah'ın önce yerle göğü musahip yaptığına inanılır; zira böyle olmasaydı, 'gökten yağanı yer kabul etmezdi' inanışı da kabul görür.

Musahiplik kurumunun tarihsel temelleri hakkında bilimsel araştırmalarda farklı yaklaşımlar bulunduğu gözlenmektedir. Bu yaklaşımlar arasında musahipliğin, daha çok eski Türk kültür, inanç ve geleneklerinin devamı olduğu yönündeki açıklamaların yanında, Orta Asya ve Şamanizm'e, hatta Zerdüştiliğe dayandığını düşünen araştırmacılar vardır. Buna göre Orta Asya ve Şamanizm kökenli olarak düşünülen musahiplik, eski Türk-Moğol cemiyetlerinde *anda* ya da *andlık* denilen ve aralarında kan bağı olmayan birçok insanı birbirine bağlayabilen bir dostluk anlaşmasını ifade eden gelenekle yakından bağlantılıdır. Zerdüştiliğe dayandığı kanaatinde olanlar ise, oradan Ahiliğe geçtiğini, Ahiliğin ciddi biçimde etkilerini bünyesine alarak Anadolu Aleviliğine girdiğini ileri sürerler. Bu geleneğin Alevilerde dinî bir tören haline gelmesinde onlara göre, Ahi loncalarında icra edilen musahiplik törenindeki kuşak bağlama ritüeli ve Ahilerin el verme töreni, Alevî-Bektaşilikteki musahiplik ritüelindeki nasip almaya çok benzemektedir.

Musahipliği Şamanist ya da İran-Hint kökenine bağlamak, Zerdüştilikle ilişkilendirmek, ya da Bâtını/İsmailî tesirleriyle bağlantı içinde görmek, sonuçta ayrı ayrı değerlendirilmeye muhtaç, ciddi kanıt ve referanslara dayanmayı gerektiren varsayımlardır. Ne var ki bu konu-

larda kesin veriler ortaya koyarak ispatlamak, çoğu zaman mümkün olmayabilir. Bununla beraber, tarihsel süreç içerisinde daha çok kırsal kesimde göçebe bir yaşam tarzına sahip olan eski Türklerin kültür, inanç ve gelenekleriyle sıkı bir tarzda ilişkili olduğunu düşünebileceğimiz musahipliğin, özellikle *Buyruk*'ta geçen ifadeler de göz önüne alındığı zaman, Müslümanlığa geçiş süreci içerisinde İslami bir boyut kazandığı söylenebilir. Zira musahipliğin dayanmış olduğu temel, Hz. Muhammed ile Ali'nin kardeş olmalarıdır. Bu yüzden söz konusu göçebe ve yarı göçebe çevrelerin, geçmişte sahip oldukları geleneksel kültürlerinin bir gereği olarak uyguladıkları yol kardeşliğini, İslamlaşma sürecinden sonra Hz. Peygamber'in uygulamalarıyla birleştirdikleri anlaşılmaktadır. Fakat burada şuna da işaret etmemiz gerekiyor: Bilindiği gibi Hz. Ali, Hz. Muhammed'in amcasının oğludur, yani yakın akrabasıdır. Oysa Alevî-Bektaşî geleneğinde akrabalar arasında musahiplik bağı kurulamaz. Dolayısıyla *Buyruk*'taki hikâyenin, aslında İslam öncesi Türk geleneklerinden kaynaklanan bu ritüeli, böyle bir İslami temele oturtarak meşrulaştırmak su-

retiyile sürdürmenin mümkün hâle gelmiş olduğunu söylemek belki doğru olur.

Musahiplik Cemi/Töreni

Alevî-Bektaşî toplumu içerisinde musahipliğin geçerli olabilmesi, kabul görebilmesi için *musahiplik cemi*'nin yapılması şarttır. Bu sebeple musahip olmak isteyenler, anne ve babalarının onayını aldıktan sonra ancak rehberlere başvururlar. Ancak bu tören yapılmadan önce, geleniğin gereği olarak birtakım işlemlerin belli bir süreç dâhilinde gerçekleştirilmesi gerekir. Şöyle ki; Musahip adayları bazı şart ve ölçüleri taşımadıkları sürece musahip olamazlar. Bunlar, önemli ölçüde *Buyruk*'taki "*Her kişinin kendi akran, emsal ve münasibi ile musahip olması erkândır. Başka kimse ile musahip olmak, erkân değildir*" ifadesine dayandırılan ilkelerdir. Bu ilkeleri şöyle sıralayabiliriz;

- 1) Dil ortaklığı; musahip adaylarının aynı dili konuşmaları. Aksi durumda birbirlerini tanıyıp anlaşmaları mümkün değildir.

Cem Ayını.

- 2) Aynı yaşlarda, aynı dini benimsemiş olmaları, aynı sosyal çevre içinde bulunuyor olmaları ile ahlak, huy, karakter ve yaşam biçimlerinin birbirine uygun olması. Bu çerçevede bekar, evli ile; yaşlı, genç ile; âlim, cahil ile ve dede, tâlip ile musahip olamaz.
- 3) Sosyal statü, eğitim düzeyi ve ekonomik durumlarının birbirine yakın olması, arada büyük farklılıkların olmaması.
- 4) Aileler arasında küskünlük, dargınlık, düşmanlık, kan bağı ve iki kuşak ötesine kadar evlilikle kurulan akrabalık bağının bulunmaması.
- 5) Musahip adaylarının aynı yerleşim merkezinde yaşamaları, birbirlerinden uzakta olmamaları.
- 6) Musahip adaylarının ergenlik çağına girmeleri, âkil bâliğ olmaları; bunun tek istisnası sadece Tahtacılar gibi bazı Alevî çevrelerde geçerli olan musahip adaylarının evli olmalarıdır.
- 7) Yolun yasakladığı suçları işlememiş ve yol düşkünü olmamış olmaları, ellerine, dillerine ve bellerine sahip olmaları.

Tüm bu şart ve ölçüler, musahip olanların her zaman ve zeminde birbirlerinin yardımına koşacak imkânlarının olmasını hedeflemektedir. Zira topluluk içerisinde sosyal ve ekonomik yardımlaşma ile sosyal dengenin kurulmasının amaçlandığı musahiplik geleneğinde, musahipler arasındaki ciddi sosyokültürel farklılıkların, kişisel ve toplumsal ilişkileri olumsuz yönde etkileyerek bozabileceği yaygın bir düşüncedir.

Musahip adaylarının şartları birbirleri ile uyuşur ve aileleri de buna onay verirse, rehber ancak o zaman başvuru değerlendirir; olumlu kaniya varırsa durumu dedeye bildirir. Bunun üzerine bir tören yapılır ve törenin başında musahip olacak canlar, mürşidin karşısında dâra dururlar. Dede, öncelikle onlara musahipliğin önemi ve kurallarını anlattıktan sonra, bunun getireceği sorumluluğu hatırlatarak, *"sakin bu yola gelmeyin, çünkü bu yol, zordur; gelme gelme, gelirsen dönme; gelenin malı gider, dönmenin canı gider; öl ama ikrar verme, öl ikrarından dönme"* diyerek bu yolun zahmetli ve çok güç olduğunu, herke-

sin buna dayanamayacağını söyler ve bunları yerine getirmeyi kabul edip etmediklerini sorar. Çünkü insan hayatında bir kez yapılacak olan bu kardeşlik andı, yaşam boyu sürecek, hiçbir biçimde araya küskünlük, dargınlık girmeyecektir. Eğer onlar, kabul ettiklerini söylerlerse dede, bir gülbank okuyarak işe başlar. Bu gülbank şöyledir: *Bism-i Şâh, Allah! Allah!, yüzüm yerde, özüm dâr'da, Dâr-ı Mansur'da, ellerim gani dergâhında, erenlerden hak hayırlısı şeyen dilerim. Allah, Eyvallah, hû dost!* Arkasından taraflar, musahipliği yürütüp yürütemeyeceklerine kesin karar vermek amacıyla en az bir yıl olmak üzere iki ya da üç yıl beklerler. Bu süreç, musahip adaylarının birbirini anlama ve sınama sürecidir. Eğer taraflar, bu süreç içerisinde anlayamayıp bunu yürütemeyeceklerine kanaat getirirlerse, musahip olmaktan vazgeçerler. Böylece kardeşlik andları bozulmamış olur ve daha sonra başka biri ile de musahip olabilirler. Musahip olduktan sonra andı bozanlar ise, hayat boyu yeni musahip tutamazlar ve *düşkün* sayılırlar.

Taraflar, birbirini tanıyıp anladıktan ve bu işe kesin karar verdikten sonra musahiplik cemi yapılır. Musahip adayları, bu törenle musahipliğe girmiş, "yol kardeşi" olmuş olurlar. Tahtacılar hariç, Alevî-Bektaşî çevrelerde, musahiplik cemi için, musahip olacak olanların daha önceden boy abdesti almaları gerektiği kabul edilir. Yine Tahtacılar göre musahiplik cemine sadece musahibi olanlar katılabilir. Boy abdesti sırasında önce eller, sonra ağız, burun ve yüz yıkanır. Musahip adayları, önceden kurbanlarını hazırlarlar. Bu arada peyk, cem erenlerine cemin yapılacağını haber verir. Ardından yine rehber öncülüğünde boyunlarına mendil veya *tığ bent* bağlanarak cem meydanına getirilen canlar, eşleri ile birlikte dâra durarak cem topluluğundan sorulurlar. Bunun üzerine onların üzerlerine beyaz bir çarşaf örtülerek dededen dua ve nasihat alırlar. Bu beyaz çarşaf, yaşarken ölmenin, *ölmeden önce ölmenin* ve kefenlenmenin simgesidir. Burada ölen, insanın içindeki kötülüklerin kaynağı ve temsilcisi olarak kabul edilen nefsidir. Gerçekleşen bu simgesel ölümlerle insan, artık kötülüklerden arınmış olur.

Tahtacılar rehber, musahip adayının boynundan bağladığı bir iple onu çeker. Bazı Alevîler, ip yerine bir

poşu veya bir başörtüsü kullanırlar. Musahip adayı, Hz. İbrahim'e gökten inen kurbanı temsil ederek, boynu bağlı olduğu hâlde, ellerini de ayak gibi kullanarak yürür, rehber tarafından meydana götürülür. Böylece aday, koyunu temsilen meydana doğru giderken, karısı da onun eteğinden tutmuş vaziyette ilerler. Senirkent-Uluğbey Bektaşîleri, tâlibin beline bağladıkları bu kuşağa, "ahiret kuşağı" derler. Bu kuşak, kurbanın yününden örülmüştür. Malatya Alevîlerinin ceminde musahip olacak canlar, dedenin huzuruna çıkarken, yine ölmeye önce ölmeyi ifade eden birkaç metre bez, bıçak ve sabunu da yanlarına alırlar ve cem esnasında bir elleriyle pîrin, diğer elleriyle mürşidin eteğinden tutarak "*bir elim mürşidde, bir elim pîrde, el Hakk'a, el imana*" diye yemin ederler. Bazı yörelerde bu olay, musahip adaylarının postun üzerine yatıp üzerlerine çarşaf örtülmesiyle gerçekleşir. Bu ritüellerle simgesel anlamda ölüm gerçekleşmekte, *ölüm sembolizmi* ortaya çıkmaktadır. Bazı yörelerde de iki musahip adayı, birbirini el-ense biçiminde kavrar. Üç kez güçlerini deneyip birbirlerini devirmeye çalışırlar, arkasından dede, "Allah, Muhammed, Ya Ali" diyerek sırtlarına üç kez vurarak "Allah, kardeşliğinizi daim etsin" der.

Yapılan cemde önce çerağ (delil) uyandırılır (mum, kandil yakılır), sonra kement bağlanıp çerağa niyaz edilir. Kurbanı, bu esnada kurbanın ayaklarını mühürleyip kibleye doğru durur. Dede ya da rehber, tekbir getirir. Bu defa musahip olacak kimseler, rehberle birlikte yine çerağa niyaz ederler. Rehber, onlara yardım eder ve erkeklerin hem boyunlarına, hem bellerine kuşak (tığ bent) bağlar. Bağlanan bu kuşak, musahip adaylarının teslimiyetini ve edepli, ahlaklı olacaklarını sembolize eder. Cemi yöneten dede, musahip adaylarına "*Nefsinize uymayın, yolunuzdan azmayın, çiğ lokma yemeyin, malı mala, canı cana katın, halinize haldaş, yolunuza yoldaş olun*" diyerek ahlaki birtakım öğütler verir. Dede, bu esnada onlara şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını bilmeleri gerektiğini özellikle vurgular. Bu yüzden tören öncesi ve tören sırasında da sürekli dört kapıya atıflar vardır. Örnek olarak musahip adaylar, dedenin huzuruna çıkarken, her bir kapı için bir kez olmak üzere, toplam dört kez cemevinin kapısına gidip gelirler. Dede, daha sonra onlara yine dört kapının anlamını sorar. Ardından söz verme sı-

rasında yine dört kapı üstüne söz verilir. Dede, sorar: “İlk kapı, şeriat, ikincisi tarikat, üçüncüsü marifet, sonra sırrı hakikat, hak mı?”. Rehber, “Eyvallah” der. Ayrıca dede, musahip adaylarına yalan, haram, zina, dedikodu gibi kötü davranışlardan kaçınmaları gerektiğini anlatır, arkasından *seyyid-i Ferrâs* (Selman), *ıbrikiçi*, *âşk* (sazende), *semahçı*, *sâki-i Keuser*, *sofracı* ve *gözcü* gibi hizmet sahipleri, sırasıyla belli bir erkân dâhilinde hizmetlerini gerçekleştirip dededen dua alırlar. Bu arada ceme katılanlara dolu (içki ya da pek çok bölgede şerbet) sunulur. Dede, topluma dönerek bu kişilerin varsa kusurları, hataları ve ayıplarının söylenmesini ister. Dedenin bu isteği, topluluğun bu kişilerin musahip olma isteklerine razı olup olmadığını anlamak için yapılır. Topluluk eğer razı ise, yeniden öğütler verilir; musahipler de, Hakk Muhammed Ali’ye daima bağlı kalmaya ve Hüseyin’in yolundan ayrılmamaya söz verirler, böylece kabul gerçekleşmiş olur. Ayrıca adına *musahiplik kurbanı* denilen kurban da kesilir. Bu kurban, musahip olacak olan iki aile tarafından kesilir ve eti de toplu hâlde ceme katılanlar tarafından yenir. Bazı yörelerde bu kurbanın etini musahibi olmayanlar, yiyemez. Cemin sonunda artık musahip olanlar, dede ve rehberden başlayarak oradaki tüm büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperler, bunun üzerine ceme katılan herkes birbiriyle niyazlaşır. Ardından oniki hizmet sahipleri, ayağa kalkıp dedenin elini öper ve onlar da birbiriyle niyazlaşırlar. Ceme katılan cemat de, “*Hü sofular, menziliniz mübarek olsun, Cenâb-ı Allah, ikrarımızda ber karar eyesin*” diye dilekte bulunur, böylece çiftler, birbirinin musahibi olur. Törenin sonlarında artık dede, musahip olanlara dönerek şu öğüdünü verir: “*On iki matem-i Muharrem orucu, Hıdırellez, kırk sekiz Perşembe, bunlar hak. Tutacaksınız. Yalan söylemeyeceksiniz. Dedikodu yapmayacaksınız. Elinizle koymadığınızı almayacaksınız. Gözünüzle görmediğinizi söylemeyeceksiniz. Hâ!*” der.

Bu esnada yeni musahip olan canlar, mürşidin nasihatlarına “tamam” anlamında “*Eyvallah*” derler. Sonra dede, ceme katılanlara dönerek bu iki çiftin musahipliğiyle ilgili onları şahit tutar. Ardından yeniden musahip olanlara dönerek, “*Evladım, siz musahip oldunuz. Başta musahip musahibinden evini ayırmayacak, malını ayırmayacak, birbirinden evinde olanı izinsiz alıp gidecek. Arada tartış-*

ma çıksa ve Allah korusun Temmuz sıcağında ıslak bir tül bendin kuruyacağı kadarlık bir zaman içinde bile dargınlık söz konusu olsa derdinize derman bulunmaz” deyip genel olarak şu deyişi söyler:

*Musahip musahibe demese belî (evet)
Dünya ahirette eğridir yolu
Ona şefaat etmez, Muhammed-Ali
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali*

Devamla cemin sonunda dede, yüksek sesle “*Üçler, beşler, yediler, kırklar, kerem-i evliyâ, Allah Allah eyvallah!... Cümle gerçeklerin demine, hû dost!...*” şeklindeki bitiş gülbankını okur. Oniki hizmetin diğerleri de tamamlandıktan sonra, cem birleme duası ile musahiplik töreni sona ermiş olur. Böylece artık musahip olan adaylar, *yol kardeşi, tarikat ve ahiret kardeşi* gibi nitelendirmelerle anılmaya başlarlar.

Görüldüğü gibi musahiplik cemi, Alevî-Bektaşî geleneğinde oldukça önemli, önemli olduğu kadar da oldukça görkemli, ciddi ve ayrıntılı bir törendir. Bu yüzden musahip olacak adaylara daha önceden hem rehber, hem dede tarafından gerekli uyarılar yapılır. Böylece her iki aile, birbirinin dünya ve ahirette musahibi ve kardeşi olur, hatta birbirlerini kardeşten de üstün olarak görürler. Bu yüzden ülkemizde değişik yörelerde “*yol kardeşi, bel kardeşinden daha ileridir*” sözü sık sık ifade edilmektedir. Bu da musahipliğin, Alevî-Bektaşî geleneğinde kan kardeşliğinden daha önemli olduğunu gösterir.

Ülkemizdeki Alevî-Bektaşîler arasında, bazı yörelerde kimi farklılıklar bulunmakla birlikte, musahiplik töreni genellikle böyle yapılır. Tahtacılar da ise musahipliğe bakış, diğer Alevî zümrelere göre biraz daha farklıdır. Tahtacılar, her şeyden önce musahipliğin tam olarak dört aşamada gerçekleştiğini kabul ederler. Bu yüzden bunları, *dört kapı* adıyla da nitelendirirler. Hz. Ali’nin bu dört aşamayı yaşadığına ve kişiliğiyle bütünleştirdiğine inanılır. Bu aşamaların ilki, *musahiplik*’tir. Tahtacılar da Hz. Ali’nin musahibi, Hz. Muhammed’dir. Bu yüzden musahiplik, çok önemli ve ciddi bir gerekliliktir. Tahtacılar da musahiplik âyinine musahibi olmayanlar, ikrar vermiş olsalar dahi alınmazlar. Ayrıca yine ikrarın alınmış olması ve evli olma şartı vardır.

Zakir (Nefes okuyor).

İkinci aşama, *aşinalık*'tir. Musahipliğe göre gerçekleştirilmesi daha zordur. Bu aşama, Hakk'la dost olmak olarak algılanır. Hz. Ali'nin *aşinasının* Veysel Karani olduğu inandır. Tahtacılar da ancak iki musahipli *aşına* olabilir. Bu yüzden de *aşinalık* ceminde kurban yerine bir elma dörde bölünüp aşına olacılara paylaştırılır. Bu törenin yapılabilmesi için dedenin ve en az bir çiftin aşinalı olması gerekir. Aşinalığın bir diğer özelliği, ikinci musahiplik olarak görülmesi, yani birinin musahibi öldüğünde musahipsiz kalmaması için aşinalık kurumunun işletilmesidir. Üçüncü aşama, *peşinelik*'tir. *Peşinelik*, iki aşinanın ulaşabileceği bir aşamadır. Hz. Ali'nin peşinesi, onun peşisıra gidip "bozatlı Hızır" ını yani Ali'yi bulan Selmân-ı Fârisî'dir. *Peşine* olabilmek için iki ailenin aşinalı olması gerekir. Peşinelik töreninin yapılabilmesi için dede ve en az bir çiftin peşineli olması gerekir. Son aşama ise, *çiğildaşlık*'tir. *Çiğildaşlık*, ancak iki peşinenin ulaşabileceği bir aşamadır. Kişi, ancak çiğildaş olduktan sonra *insan-ı kâmil* olabilir. Hz. Ali'nin çiğildası, topraktır. Zaten Ali'nin sıfatlarından biri de, toprak anlamına gelen tûrâb'dır. Ali'nin toprakla çiğildaş olması, toprakla bir ve aynı olması anlamına gelir ki bu, yaşarken ölmenin, benliğini toprağa gömmenin simgesidir. *Çiğildaşlık*, her türlü kötü nitelikten arınmış, kendine yapılan kötülöklere dahi iyilikle cevap verebilecek olgunluğa sahip, insani zaatlardan uzak, egosunu yok etmiş, kamil insanın ulaşabileceği çok önemli bir aşama-

dır. Tahtacılar göre bu niteliklere sahip olmak, insanın doğası gereği çok güç olduğundan, günümüzde insanların çiğildaş olması çok zor, hatta imkânsızdır. Diğer iki aşamayı gerçekleştirilmesi de zordur.

Tahtacılar da musahip ikrarından bir ya da birkaç gün sonra musahiplerin babaları da, bir Cebrail (horoz) keserek ikrar verirler ve oğullarının musahibini, 'artık benim evladımdır' diye sahiplenerek tanırlar. Buna "kardeşlik lokması" adı verilir. Bu töreni her iki baba da ayrı ayrı yapar, üç nefes okunup üç semah dönülür. Bu ritüel, diğer Alevî gruplarda olmayan bir uygulamadır.

Tahtacılar arasında görülen bu ritüelleri, Tanrı'nın sırrına ermedeki sürecin aşamaları olarak kabul etmek mümkündür. Bu süreçteki her giriş ile birlikte simgesel bir ölüm ve bunun sonunda da yeniden doğuş meydana gelir. Yine bu bağlamda Tahtacılar da musahiplik kurumu, bir nevi *sır* konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Tahtacı olmayan bir Alevî, musahipli olsa bile törene alınmamaktadır. Yine Tahtacılar da, törenin kendisi ve ayrıntıları bütün halinde *sır* olarak kabul edildiğinden, törendeki uygulamaları, musahipli olmayan kişilere anlatmak, düşkünlük sebebi olarak görülmekte ve ceza sorumluluğu gerektirmektedir.

Musahiplik töreni, Alevî-Bektaşî geleneğinde aynı zamanda, *topluluğa giriş*, bir bakıma *yeniden doğuş* anlamı-

na gelmekte olup içerdığı anlam ve beraberinde getirdiği sorumluluklar açısından zor bir durum ve süreci ifade etmektedir. Zira her şeyden önce o döneme kadar yapılan hatalardan tevbe ederek ve ruhsal anlamda arınarak yola girilir. Bunun zorluğunu anlatmak amacıyla da değişik yörelerde “*kıldan ince, kılıktan keskin, demirden leblebi, ateşten gömlek*” gibi ifadeler kullanılır. Ayrıca bu yüzden ülkemizde bazı yörelerde musahiplik cemi, *ikrar verme cemi* diye de anılır. Unutmamak gerekir ki Alevî-Bektaşî geleneğine göre, kişi yaşamında yalnız bir kere gerçekleşebilen bu antlaşmanın, ölüm, düşkünlük ve ayrılık gibi durumlarda bozulması halinde yenilenmesi mümkün değildir. Bundan dolayı Tahtacılarda musahibi olan bir kişi öldüğünde, ölen kişinin musahiplisi başka biri ile tekrar musahipli olamaz.

Musahiplik Töreninin Sonuçları

Musahiplik töreni gerçekleşikten ve aileler birbirinin musahibi olduktan sonra her iki aile, hayat boyu birbirlerinden sorumlu ve tüm yaşamları boyunca birbirlerine destek olurlar; acıları, tasaları ve sevinçleri birlikte paylaşırlar, namus hariç hemen her şeyleri ortak sayılır. Artık birbirlerinin evine tıpkı kardeşlerinin evine girer gibi teklifsiz, randevusuz, gayet doğal bir şekilde girebilir ve yemeğini yine aynı şekilde yiyebilirler. Onlar arasında asla senlik-benlik olmaz. Katiyen birbirlerinin kalbini kırmaz, birbirlerine kötü söz söylemezler. Musahip olan erkeklere *kardeş*, kadınlara *bacı* denir.

Musahiplerin birbirlerine karşı sorumluluğu, belirli bir süre için değil, ölüncüye kadar devam eder; eğer taraflardan biri ölürse, diğeri ölenin eşi ve çocuklarına bakma sorumluluğunu üstlenir. Yine birinin başına bir felaket gelse, sözelimi tarlasını sel alıp götürse, hayvanlarını kaybetse ya da düğün yapacak olursa, kan bağı olan kardeşinden önce musahibi onun yardımına koşar, imkânına göre ona yardımcı olur ve böylece sevincine ortak olduğu gibi acısına da ortak olur. Çünkü musahipler, birbirinin derdine derman, yarasına merhem olmalıdır. Böylece bir tarafın sıkıntısı ve sevinci, diğer tarafın da sıkıntısı ve sevinci haline gelmiş olur. Bunu *Buy-*

ruk bize “*Gerçek musahip ve sofî, öbürünün yarasına ilaç olandır*” diyerek haber verir.

Musahiplerin üstlenmeyi kabul ettikleri sorumluluklar şunlardır; ölüm durumunda geride kalanlara bakmak, iflas, facia gibi durumlarda yardıma koşmak, mallarını paylaşmak, çocuklarını kollamak, duygusal ortaklık ve ortak davranış gösterebilen bir dostluk kurmak, acı ve mutlulukları paylaşmak. Eğer musahip, imkânı olduğu hâlde yol kardeşine yardım etmezse bu durum, büyük bir günah olarak değerlendirilir ve ona toplum içinde iyi gözle bakılmaz. Bu çerçevede Şâh İsmail’in şu dörtlüğü sık sık okunur:

*Musahip musahipten saklasa sözü
Hakk’ın divânında ayrolur özü
Cehenneme gider karadır yüzü
Danıştı Muhammed böyle der Ali.*

Onlar, birbirlerinin gidişatını, çocuklarının ahvalini kontrol ederler. Gençlerin kötü yollara sapmaması için göz kulak olurlar. Musahip olanlar, kendi çocuklarına karşı üstlendikleri yükümlülükleri, diğerrinin çocuğuna karşı da yüklenmelidir, bu yüzden çocuklarını birbirinden ayırmamalıdır. Biri yoksul düşerse, diğeri onun elinden tutacaktır. Birinin işi bozulursa, diğeri yardımına koşacaktır. Musahipler, malı mala, canı cana katacaklardır. Yine çocuklarını birbirinden ayırmayacaklardır. İrmaktan geçerken kendi çocuğu ile musahibinin çocuğu boğulmayla yüz yüze kalsa, kendi çocuğunu bırakıp önce yol kardeşinin çocuğunu kurtaracaktır. Dolayısıyla musahip olanlar, hayatlarının her safhasında birbirlerine yardımcı olmak durumundadırlar. Bu noktada Pîr Sultan Abdal’ın şu dörtlüğü önemlidir:

*“Musahiptir musahibin vârisi
İkisi de bir elmanın yarısı
Eyyub’un teninde kovan arısı
O da her çiçekten bala getirir”.*

Ekonomik anlamda yardımlaşma, musahipliğin temel niteliklerinden biri olup musahiplik, böylece toplumsal dayanışmayı sağlar, ortak sorumluluk bilincini yerleştirerek birbirine kenetlenmiş bir toplum oluşturur. Bu çerçevede musahipliğin bekarlıkta da olacağını kabul eden

bazı Alevî köylerinde musahiplerden birinin nişanı esnasında nişan evinde yapılan kına merasiminde kına, nişanlı kızın sağ eline yakıldıktan sonra, önce nişanlısının değil, musahibinin sağ eline yakılır. Musahip, gelin odasına kadar evlilerin yanında bulunur. Eğer musahibin eşi evli ise, bütün evlenme merasimi boyunca yeni geline yardımcı olur. Yine özellikle Kürt Alevileri arasında musahip, düğünlerde sağdıç olarak kabul edilir. Musahiplik, tüm bu özellikleriyle Anadolu Aleviliğinin en özgün dayanışma kurumudur.

Musahipliğin önemli sonuçlarından biri de, her iki aile çocuklarının, birbirleriyle yedi kuşak boyunca evlenememeleridir. Birbirine musahip olan iki kişi, birbirinin öz kardeşi gibi kabul edildiğinden dolayı, her iki aile çocukları da kardeş olarak kabul edilir. Böylece musahiplerin çocukları arasında evliliğe kesinlikle izin verilmez. Hatta bazı Alevî köylerinin, bir diğer Alevî köyü ile musahipli olduğu, bu yüzden de bu iki köyün insanların birbirleri ile evlenemedikleri bilinmektedir. Türk toplumlarında kardeş çocukları evlenebildiği hâlde, birbirine musahip olanların çocuklarının evlenmemesi, musahip kardeşliğinin ne derecede etkili ve köklü olduğunu gösterir. Ayrıca musahip olanlar, yapmış oldukları kabahat ve kötülüklerin hesabını da birlikte verirler. Bu yüzden eğer biri hata yapar ya da bir suç işlerse; diğeri, onu uyarmakla yükümlüdür; bundan dolayı biri düşkün olursa, diğeri de düşkün sayılır. Buna gerekçe olarak musahibini koruyup kollayamadığı ve suç işlemekten alıkoymadığı gösterilir. Zira yol kardeşinin yaptıkları onu bağlayacaktır. Bu şekilde kişilerin birbirlerini hem eğitmeleri, hem de maddi manevi her yönden tamamlamaları beklenir. Böylece musahiplik, Alevî toplumu içerisinde yüzyıllar boyunca âdeta bir sosyal kontrol mekanizması işlevini yerine getirmiş, toplumu her türlü tehlike, yozlaşma ve koşmalardan korumuştur.

Günümüz Koşullarında Musahiplik

Geçmişte Aleviliğin en büyük ve en saygın kurumlarından biri olarak kabul edilen musahiplik, günümüzde büyük ölçüde önemini kaybetmiş görünmektedir. Musahiplik kurumunun geçmiş yüzyıllarda icra ettiği fonksiyonları, günümüz koşullarında gerçekleştirdiğini söyleyebilmek çok zordur. Zira günümüzde yaşanan sosyoekonomik değişim ve dönüşümlerden hareketle bu önemli kurum, çok zayıflamış ve doktora çalışması yaptığımız esnada görüşmüş olduğumuz bir dedenin ifadesiyle "*musahiplik abkâmını bihakkin uygulayan kimse yok*" denecek ölçüde terkedilmiş durumdadır. Göç öncesi kırsal yerleşim merkezlerinde musahip olmuş kimselerin çoğu, büyük şehirlerde musahibini unutmuş ve musahiplik hukukunu dikkate almamıştır. Günümüzde yaşanan bu değişim, düşündürücü ve ironik bir şekilde Buyruk'ta bile "*zamanın sofularının musahipliği tümüyle tuzaktır. Musahiplik nasıl olur bilmezler. Yemeğe dükkan ehli olsun diye otururlar. Makamı yoktur. Pir nedir, rebber nedir bilmezler*" şeklinde dile getirilir.

Günümüz kent merkezlerinde büyük ölçüde ekonomik çıkarların ön plana çıkması sebebiyle, artık hiç görülmeyen ve bu yüzden tarihe karışmak üzere olan musahipliğin, kırsal kesimde az da olsa oldukça gevşek bir şekilde yaşadığı görülmektedir. Yerleşik hayata geçiş, kentleşme, kentlere yönelik sosyal göçler ve bu göçlere neden olan sosyoekonomik ve kültürel değişim, sanayileşme ile kitle iletişim ve ulaşım imkânlarının artması gibi gelişmeler sonucu Aleviliğin diğer kurumları gibi, musahiplik de eski rol ve önemini kaybetmiş, ciddi anlamda zayıflamıştır. Böylece musahiplik kurumu, geleneksel içerik ve işlevlerini kısmen veya tamamen yitirme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Artık kentlerde yetişen yeni kuşaklar, musahiplik akdi yapmaksızın, hatta onun ne olduğunu dahi bilmeksizin yaşamını sürdürmektedirler. Bu şekilde günümüzde musahiplik akdi yapmamış insanlar, yapmış insanlara göre kıyaslanamayacak derecede çoktur. Kentlerde yeni yetişen genç kuşakların, musahipliğin ne olduğunu bilmedikleri anlaşılmaktadır. Yapılan alan araştırmaları, bu durumu gözler önüne sermekte, musahiplik kurumunun artık işlevini yitirdiğini ifade etmektedirler. Bu yüzden Fuat Bozkurt'un "Alevî kitlenin köylü yapılanmasının çözülmesi, bu kurumun neredeyse tümünden yitimini getirmiştir"¹ şeklindeki sözüne hak vermek mümkün değildir.

1 Bozkurt, Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik, s. 150.

Sonuç

Geleneksel Anadolu Aleviliğinin en özgün ve saygın dayanışma kurumu olan musahiplik, tarih boyunca çok önemli işlevler yerine getirmiş, Alevî-Bektaşî toplumunun varlığını sürdürmesinde çok etkin bir rol oynamış ve bu merkezi rolünü yüzyıllar boyunca kesintisiz bir şekilde sürdürmüştür. Bu kurumun en temel hedefi, kırsal kesimlerde yaşayan topluluklar içerisinde sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamaktır. Bu yönüyle sosyal boyutu ön planda olan geleneksel bir kurumdur, fakat aynı zamanda dini bir liderin önderliğinde musahiplik cemi denilen dinsel bir tören ile gerçekleşmesi, musahipliğin sosyal olmasının yanında dinsel alana ilişkin de önemli bir boyutunun olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede musahiplik bağı, sadece konar-göçer topluluklarda ortaya çıkan ve topluluğu birbirine bağlayıp devamını sağlayan salt toplumsal yaşama sınırlı bir bağ olarak değerlendirmek gerekir. Zira musahiplik bağı, topluluğu oluşturan bireylerin inançları ve hayatı anlamlandırma biçimleri ile de doğrudan ilişkilidir.

Musahiplik kurumu, dedelik, cem ve düşkünlük gibi, Alevî-Bektaşî geleneğinin yüzyıllar boyunca Anadolu'da yaşatmış olduğu önemli kurumlardan biridir. Tarih boyunca hem sosyal, hem de inançsal boyutları olmuş ve buna göre varlığını sürdürmüş önemli bir kurumdur. Alevî-Bektaşî toplulukları arasında yüzyıllar boyunca çok önemli bir dayanışma ve yardımlaşma ağı oluşturmuş ve bunu zamanla daha da güçlendirmiştir. Bu haliyle musahiplik, Anadolu Aleviliğini önemli ölçüde sosyal

ve inançsal çözümlere, her türlü tehlike ve yozlaşmalara karşı korumuş, böylece Alevî toplumunun kendi içerisinde toplumsal yaşamda bir otokontrol sistemi geliştirmesini de sağlamıştır. Dolayısıyla musahipliğin tarih boyunca Alevî-Bektaşî topluluklar içerisinde önemli işlevler yerine getirdiği görülmektedir.

Geçmiş yüzyıllarda kent merkezlerinden uzak, kırsal kesimlerde varlığını sürdüren ve kapalı bir toplumsal yapı içerisinde akrabalığı geliştirmek ve sosyal dayanışmayı sağlamak suretiyle toplumun ayakta kalmasını sağlayan musahiplik kurumu, günümüzün değişen ve gelişen koşullarında varlığını otantik anlamda sürdürmeyecek zayıflamıştır. Bu değişimin sonucunda musahiplik, geleneksel içerik ve işlevlerini kısmen veya tamamen kaybetme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Musahiplik, günümüzde artık pek çok yörede sadece isim olarak varsa da, özellikle kırsal kesimde, istisnai olarak bazı yaşlı kuşaklar tarafından sürdürülmekte, buna karşılık yeni yetişen genç nesiller tarafından ise bilinmediği görülmektedir. Bu yüzden günümüz koşullarında kendini yenilemesi veya yeniden yapılandırması gerekmektedir. Aksi takdirde kendisi ile birlikte dedelik, cem ve düşkünlük gibi temel Alevî-Bektaşî kurumlarının da büyük bir değişim sürecinden geçtiği ve bunların modernizasyonuyla birlikte içeriğinin de boşaltıldığı bir süreçte, geçmişin dinsel ve tatlı bir anısı olarak sembolik bir değer taşımanın ötesinde pek bir şey ifade etmeyeceği açıktır.

Kaynaklar

- Aktaş, Ali, "Kent Ortamında Alevilerin Kendilerini Tanımlama Biçimleri ve İnanç Ritüellerini Uygulama Sıklıklarının Sosyolojik Açılardan Değerlendirilmesi", *1. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1999, s. 449-482.
- Anadolu İnanç Önderleri Birinci Toplantısı, Cem Vakfı, İstanbul 2000.
- Arslanoğlu, İbrahim, "Alevilikte Temel İnanç Unsurları ve Pratikler", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* XX, Ankara 2001, s. 33-134.
- Asan, Yeli, "Tahtaçlarda Musahiplik [Hazırlık Aşaması]", *Cem*, V/49, İstanbul 1995, s. 44-45.
- Baha Said, *Türkiyede Alevi-Bektaşî, Abi ve Nusayrî Zümreleri*, hzl. İsmail Görkem, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- , "Süfyan Süneği/Kızılbaş Meydanı", *Türk Yurdu*, IV/22, İstanbul 1926, s. 325-360.
- Bal, Hüseyin, *Alevi İslam Yolu*, Cem Vakfı Yay., İstanbul 2004.
- Beitullow, Mehmet, "Bulgaristan'da Alevilik", *Aleviyol*, XI, Ankara 2001, s. 13-37.
- Birdoğan, Nejat, *Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayırımı*, Mozaik Yay., İstanbul 1995.
- Bişati, *Menâkıhu'l-Enîr Behcetü'l-Abrâr*, Konya Mevlana Müzesi Yazmaları, Ferid Uğur Kitaplığı, Nu. 1172.
- Bozkurt, Fuat, *Çağdaşlaşma Sürecinde Alevilik*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 2000.
- Buyruk*, hzl. Sefer Aytekin, Emek Yay., Ankara 1958.
- Buyruk*, hzl. Fuat Bozkurt, Anadolu Matbaası, İstanbul 1982.
- Buyruk*, hzl. Fuat Bozkurt, Kapı Yay., İstanbul 2006.
- Cebecik, Kemal, *Sarıköy Köyü Folkloru*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1991.
- Çağlayan, Alper, *Çubuk Yöresinde Erkan*, Ankara 2002.
- Çakır, Sabri, "Göller Yöresi'nde Bektaşîlik İnanç ve Önemli Kült Merkezleri -Belgesel ve Görsel Bir Sunum", *Usluların Bektaşîlik ve Alevilik Sempozyumu I*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Isparta, 2005, s. 387-415.
- Dressler, Markus, "Alevîs", *Encyclopaedia of Islam*, III, Leiden, 2008, s. 93-121.
- Er, Piri, *Direnen Kültür Anadolu Aleviliği*, Detay Yay., İstanbul 2006.
- , *Genelinde Anadolu Aleviliği*, Ervak Yay., Ankara 1998.
- , "Orta Anadolu'da Yaşayan Alevilik", *Bilgi Toplumunda Alevilik*, hzl. İbrahim Bahadır, Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yay., Ankara 2003.
- Erdelilli Seyh Safi ve Buyruğu*, hzl. Mehmet Yaman, İstanbul 1994.
- Eröz, Mehmet, *Türkiyede Alevilik Bektaşîlik*, Otağ Matbaacılık, İstanbul 1977.
- Figlalı, E. Röhi, *Türkiyede Alevilik Bektaşîlik*, Selçuk Yay., İstanbul 1994.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Tasavvufian Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İnkılap ve Akça Kitabevi, İstanbul 1977.
- Gülsen, Ahmet, "Gizli Dil Açısından Alevilik Bektaşîlik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış", *Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, II, Spring, 2007, s. 328-350.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, (Tarihhsiz).
- İpek, Yasin, "Tahtaçlarda Alevi Terminolojisinden Kimi Örnekler", *Alevilik*, hzl. İsmail Engin, Havva Engin, Kitap Yay., İstanbul 2004, s. 43-51.
- Kaplan, Ayten, "Tahtaçlarda Aile ve Akrabalık Kurumu", *Alevilik*, hzl. İsmail Engin, Havva Engin, Kitap Yay., İstanbul 2004, s. 357-384.
- Kaya, Haydar, *Alevi Bektaşî Erkanı, Evnâd ve Edebiyatı*, Engin Matbaacılık, İstanbul 1996.
- , *Musahiplik*, Engin Yay., İstanbul 1989.
- Kaygusuz, İsmail, *Musahiplik*, Alev Yay., İstanbul 1991.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina, "On the Significance of Musahiplik Among the Alevs of Turkey: The Case of the Tahtaç", *Syncretistic Religious Communities in the Near East, Collected Papers of the International Symposium: Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present*, Bertin 14-17 April 1995, ed. Krisztina Kehl-Bodrogi, Barbara Kellner-Heinkele, Anke Otter-Beaujean, Brill 1997, s. 119-137.
- , "Türkiyede Ritüel Akrabalık İlişkileri", *Halkbilimi Araştırmaları I*, çev. Osman Aydemir, İstanbul 2003.
- Kenanoğlu, Ali, İsmail Onarlı, "Hubyar Sultan Ocağı ve Beydilli Sıraç Topulukları", *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XXIII, Ankara 2002, s. 27-112.
- Keskin, Y. Mustafa, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünküy Örneği*, İlahiyat Yay., Ankara 2004.
- Kılıç, Filiz -Turgut Tok, *Honasan'dan Anadolu'ya Alevilik-Bektaşîlik ve Denizli Öğüz Yerleşimine Genel Bakış*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007.
- Korkmaz, Esat, *Anıksılopedik Alevilik-Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, Kaynak Yay., İstanbul 2003.
- , *Anadolu Aleviliği*, Berfin Yay., İstanbul 2000.
- Küçük, Murat, *Honasan'dan İsmir Kuyularına Cemaat-ı Tahtaçyan*, Nefes Yay., İstanbul 1995.
- Melikoff, Irène, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin, Cem Yay., İstanbul 1994.
- , *Hacı Bektaş Efsanesi Gerçeği*, Cumhuriyet Kitapları, çev. Turan Alptekin, İstanbul 1998.
- Noyan, Bedri, *Bektaşîlik Alevilik Nedir?*, Ankara 1987.
- Okan, Murat, *Türkiyede Alevilik Antropolojik Bir Yaklaşım*, İmge Kitabevi, İstanbul 2004.
- Öz, Baki, *Alevilik Tarihinden İzler*, Can Yay., İstanbul 1997.
- Öz, Gülağ, *İslamiyet, Türkler ve Alevilik*, Uyum Yay., Ankara 1997.
- Özmen, İsmail, *Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- Özelli, Cahit, *Pir Sultan Abdal (Bütün Şiirleri)*, İstanbul 1974.
- Öztoprak, Halil, *Kur'an'da Hikmet Taribte Hakikat ve Kur'an'da Hikmet İncil'de Hakikat*, Can Yay., İstanbul 1990.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1993.
- Sarıkaya M. Safet, *Anadolu Aleviliğinin Tarihi Arka Planı (XI - XIII. Asırlar)*, Ötügen Yay., İstanbul 2003.
- Selçuk, Ali, *Tahtaçlar*, Yeditepe Yay., İstanbul 2004.
- Seyirci, Musa, *Batu Akdeniz Bölgesi Tahtaçları*, Derin Yay., İstanbul 2007.
- Sofuoğlu, Cemal, Avni İlhan, *Alevilik Bektaşîlik Tartışmaları*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1997.
- Taşgın, Ahmet, *Güneşoğlu Anadolu'da Türkmen Aleviler*, Ataç Yay., İstanbul 2006.
- , *Ereğli ve Çevresinde Alevilerde Sosyal ve Dini Hayat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997.
- Tür, Derviş, *Erkânname Aleviliğin İslam'da Yeri ve Alevi Erkanları*, Can Yay., İstanbul 2002.
- Türkdoğan, Orhan, *Alevi Bektaşî Kimliği Sosyo-Antropolojik Araştırma*, Tımaş Yay., İstanbul 1995.
- Uğurlu, Ahmet, *Alevilikde Cem ve Musahiplik*, Ufuk Matbaası, İstanbul 1993.
- Üzüm, İlyas, *Günümüz Aleviliği*, İSAM Yay., İstanbul 1997.
- , *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*, İSAM Yay., İstanbul 2007.
- , *Günümüz Bulgaristan Aleviliği*, İstanbul 1999.
- , "Modernizmin Alevi Toplumunu Üzerindeki Etkileri", *İslam ve Modernleşme, II. Kutlu Doğum İlimi Toplantısı*, İstanbul 1997.
- Yalçınkaya, Ayhan, *Alevilikte Toplumsal Kurumlar ve İktidar*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., Ankara 1996.
- Yaman, Ali, *Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, İstanbul 2007.
- Yaman, Mehmet, *Alevilik İnanç-Edep-Erkan*, Ufuk Yay., İstanbul 1994.
- Yetişen, Ruza, *Tahtaç Ajirterleri*, Memleket Matbaacılık, İzmir 1986.
- Yıldız, Harun, *Anadolu Aleviliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Araştırma Yay., Ankara 2004.
- Yılmaz, Abdurrahman, *Tahtaçlarda Gelenekler*, Ulus Basımevi, Ankara 1948.
- Yılmaz, Nail, *Kentin Alevileri*, Kitabevi Yay., İstanbul 2005.
- Yılmaz, Orhan, *Sarılar (Anıyaçılı ve Hubyarlar) Beydilli Alevi Türkmenleri*, VeniVidiVici Yay., Ankara 2009.
- Yörükân, Z. Ziya, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtaçlar*, hzl. Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1998.
- , "Tahtaçlarda Dini ve Sırfi Hayat Âyine Hazırlık", *DİFM*, XIX, İstanbul 1931, s. 66-80.